

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 10 Sayı: 52 Volume: 10 Issue: 52
Ekim 2017 October 2017
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581
Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2017.1987>

NURETTİN TOPÇU FELSEFESİNDE ÖZGÜRLÜK DÜŞÜNCESİ FREEDOM IN NURETTİN TOPÇU'S PHILOSOPHY

İsmail ŞİMŞEK*

Öz

Cumhuriyet dönemi Türk-İslam düşünürlerinin en önemlileri arasında yer alan Nurettin Topçu (1909-1975) bazen iyi bir filozof, bazen iyi bir edebiyatçı ve devrinin özelliklerini yansıtan iyi bir sosyolog bazense aydın bir din düşünürü, idealist bir öğretmen ve mutasavvıf olarak karşımıza çıkmaktadır. Batı düşünce sistemini bildiği kadar içerisinden çıktığı toplumun düşünce yapısını da çok iyi bilen ve her iki düşünceyi kendi dünyasında harmanlayan Topçu, kendi yaşadığı döneme ışık tuttuğu gibi günümüz dünyasına da düşünce ve hareket felsefesiyle ışık tutmaktadır. Diğer taraftan özgürlük insanın varlığıyla başat hemen hemen her filozof ve düşünürün ele aldığı büyüü bir kavramdır. Biz bu çalışmada Topçu'nun düşünce sisteminde özgürlük konusunu ele alıp inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Nurettin Topçu, Özgürlük, Belirlenim.

Abstract

Nurettin Topçu (1909-1975), who is among the most important of the Turkish-Islamic thinkers of the Republican era, is sometimes a good philosopher, sometimes a good writer, and a good sociologist who reflects the characteristic soft the period, an intellectual thinker of religion, an idealist teacher and a good mystic. Artillery, who knows the structure of the thought of the society as well as knows the system of Western thought as well as blends both thoughts in his own world, sheds light on the present world with the philosophy of thought and action as it sheds light on his own experience. Freedom on the other hand is a magical concept that almost every philosopher and philosopher deals with the existence of man. In this article we will examine the issue of freedom in Topçu's system of thought

Keywords: Nurettin Topçu, Freedom, Determinism.

GİRİŞ

Düşünce Tarihinde Genel Özgürlük Yaklaşımları

Bilindiği gibi özgürlük düşünce tarihinin en eski, en çok tartışılan ve en çok konuşulan konularından birisidir. Özgürlük nedir? Özgürlüğün sınırları var mıdır? Bireyin özgürce eylemde bulunduğunu söyleyebilmek için o eylemin hangi koşullarda gerçekleşmesi gerekir? Bireyin ahlaki sorumluluğunun nedeni onun özgürce eylemde bulunması mıdır? Yoksa özgürce eylemde bulunduğu için mi ahlaken sorumludur.? gibi birçok soru düşünce tarihinde hemen hemen tüm filozof, düşünür ve teologlar tarafından ele alınıp incelenmiştir.

Köken olarak Latince *libertas* kelimesine dayanan, İngilizce *liberty* ve *freedom* kavramları ile de ifade edilen özgürlük, birçok filozof ve teolog tarafından harici bir zorlama, sınırlama ve baskı olmaksızın eylem ve seçenekler arasından tercihte bulunma (Thiselton, 2002: 107), her hangi bir öncül koşulun, nedensellik kanununun bireyin eylemlerini gerçekleştirmesini veya terk etmesini belirlemediği bir durum (Plantinga, 2002: 29) şeklinde çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar çerçevesinde düşünce tarihinde bireyin özgürlüğüyle ilgili olarak birincisi, evrende her şeyin neden-sonuç ilişkisi içerisinde meydana geldiğini, bir belirlenimin sonucu olduğunu, özgür irade ile belirlenimin çeliştiğini bu nedenle de hem özgür iradenin hem de belirlenimin aynı anda olmasının mümkün olmadığını savunan katı belirlenimci anlayış ile ahlaki bir sorumluluk için özgür bir iradenin var olduğunu, evrende hiçbir şekilde belirlenim olmadığını ve belirlenimle özgür bir iradenin varlığının uyuşmadığını savunan libertarian yaklaşımın oluşturduğu bağdaşmazcı anlayış; ikincisi de hem belirlenimin hem özgür iradenin olabileceğini, özgür irade ile belirlenimin bir arada olmasının bir çelişki içermediğini savunan bağdaşmacı anlayış olmak üzere iki temel paradigma ortaya çıkmıştır (Fischer, vd, 2007: 4). Evrende her şeyin bir belirlenim doğrultusunda meydana geldiğini dolayısıyla özgürlük ile belirlenimin bağdaşmayacağını savunan ve katı belirlenimciler olarak isimlendirebileceğimiz yaklaşım bağdaşmazcı özgürlük anlayışının birinci grubunu oluştururken, ikinci grubu evrende gerçekleşen olaylarda bir belirlenimin olmadığını, her eylemin bireyin kendi iradesi ile gerçekleştiğini, belirlenim ile özgür iradenin bağdaşmazlığını özgür irade lehine savunan libertarian düşünce anlayışı oluşturmaktadır.

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Felsefesi Ana Bilim Dalı, issimsek1982@hotmail.com

1. Bağdaşmazcı Özgürlük Yaklaşımları

Katı Belirlenimcilik

İngilizcede *determinism* ile ifade edilen belirlenimcilik Latince *determinare* kelimesinden türemiş daha çok sınırlama ve engelleme anlamında ilk olarak İspanyol filozof Sir William Hamilton tarafından Thomas Hobbes'in düşüncelerinde fatalizm ile belirlenimin farkını anlatmak için kullanılmıştır (Lannone, 2001: 147). Bu düşünce açısından özgürlük konusuna baktığımızda daha çok bireyin seçiminin, tercih ve eylemlerinin meydana gelmesinin belli bazı ön şartlar tarafından belirlendiği, bu eylemini seçip gerçekleştirmesinin dışında herhangi bir seçeneğe sahip olmadığı görülecektir. Belirlenimci anlayışın temelinde bireyin seçim, tercih ve eylemlerinin belli olgu ve olaylar tarafından belirlendiği, bu seçim, tercih ve eylemlerin sonucunun ise başka bir takım olgu ve olayların nedenini oluşturduğu düşüncesi yatmaktadır. Buna göre belirlenimcilik anlayışında belirlenen olay kaçınılmaz veya zorunludur (Kane, 2005: 5). Özellikle 18. yüzyılda Baron d'Holbach ve 20. yüzyılda Paul Edwards, Peter van Inwagen, Carl Ginet (Ginet, 1990: 90) tarafından savunulmuştur.

Libertarian Özgürlük Yaklaşımı

Libertarian özgürlük yaklaşımı belirlenimci anlayışta ifade edilen görüşlerin aksine evrende herhangi bir belirlenimin söz konusu olmadığını dolayısıyla birey için eylemlerini gerçekleştirmede özgür bir iradenin var olduğunu savunan yaklaşımdır. Bu düşünce açısından meydana gelen eylem, bireyin kendisi dışında herhangi bir dışsal zorunluluk vb. durumdan kaynaklanmamalı, bunun aksine onun istek, arzu, ümit gibi içsel bir nedeninin sonucu olmalı ve bulunduğu durum istemesi halinde yaptığından farklı olanı yapabilmesine imkân vermelidir. Bu anlayışta önemli noktalardan birisi Frankfurtçu özgürlük düşüncesinin aksine bireyin özgür olabilmesi için, bir A kişinin B fiilini yapmada özgür ve onu yapma gücü dâhilinde olmalı, aynı şekilde B'yi yapmama da yani değil-B'nin de o kişinin gücü dâhilinde olması gerektiğini koşul olarak ileri sürmesidir (Hasker, 1989: 67).

2. Bağdaşmacı Özgürlük

Özgür irade ile belirlenimin bir arada bulunmasını özgürlük açısından bir sorun olarak görmeyip hem belirlenimin hem de özgürlüğün aynı anda olmasının bir çelişki oluşturmayacağını, özgürlüğün tamamen sınırsız olmadığını, bireyim tam olarak özgür olabilmesi için bazı sınırlamaların olması gerektiğini, bu sınırlamaların ise dıştan değil bizatihi bireyin kendi doğası gereği olduğunu yani kendi kendisini belirlediğini (self-determinasyon) bununda özgürlük için sorun olmadığını savunan yaklaşımdır (Taliaferro, 2010: 49). Bağdaşmacı özgürlük anlayışını savunanlar Hobbes, Hume, Locke, Mill gibi düşünürler aynı zamanda ılımlı belirlenimci olarak da adlandırılmaktadırlar. Bunlar açısından özgür bir eylemde bulunmada temel nokta fiziki ve psikolojik olarak bir eylemi yapabilmede veya tercih edebilmede zorunluluğun olmamasıdır. Buna karşın bireyin eylemlerini tercih edip yapabilmesinde karakteri, deneyimleri ve diğer içsel şeyleri etkili olabilir. Bu tür seçimleri etkileyen unsurlar özgürlük açısından sorun teşkil etmez. Çünkü bağdaşmacı özgürlükte esas olan bireyin eylemde bulunurken kendi doğa ve durumundan hareketle en iyi olanı seçmesi ve bu seçime göre edimde bulunabilmesidir (Flew, 1985: 125; Kane, 1998: 10; Şimşek, 2017: 13-14).

Diğer taraftan bağdaşmacı ve bağdaşmazcı özgürlük yaklaşımları dışında düşünce tarihinde kayıtsızlık ve kendiliğindenlik anlamında iki farklı özgürlük yaklaşımı da vardır. Bunlardan kayıtsızlık özgürlüğü düşüncesi, bireyde seçeneklerden herhangi birisini tercih etmeye yönelik bir meylin olmadığını veya seçeneklerin birbirine eşit güçte eylem güdüsüne sahip olduğunu varsaymaktadır. Buna göre en kısa tanımla bireyin karşı karşıya kaldığı bir durumda, hiçbir neden olmaksızın alternatif tercihlerden birini diğerine tercih etmesine kayıtsızlık özgürlüğü denir. Yani birçok imkân karşısında seçenekler arasından birisini tercih etmeye yönelik hiçbir sebep olmadan seçimde bulunma özgürlüğüdür (Thiselton, 2002: 108). Kendiliğindenlik ise, dıştan herhangi bir belirleme olmaksızın kendi kendine gerçekleşen ve içten gelen isteklerin kendiliğinden eyleme dönüşmesi durumudur (Staley, 2003: 10; Şimşek, 2004: 414). Buna göre birey ancak böyle bir durumda eylemde bulunursa eylem özgür bir şekilde gerçekleşmiştir. Kendiliğindenlik ve kayıtsızlık özgürlüğünde bireyin özgürlüğü için eylemlerine yönelik hiçbir nedeninin olmaması temel özelliktir.

Nurettin Topçu'da Özgürlük Düşüncesi

Nurettin Topçu'nun düşünce sisteminde özgürlük konusu, ülkemizde ilk temsilcisi olarak kabul edildiği hareket felsefesi esas alınarak irade kavramı temelinde değerlendirilmiştir. İradeyi bilerek, isteyerek davranma yetisi şeklinde tanımlayan Topçu iradenin meydana gelmesinin dört aşamada gerçekleştiğini ifade eder. Buna göre birinci aşamada herhangi bir eylemle ilgili olarak öncelikle o eylemle istenilen gaye ve bu gayeye ulaştıracak araçlar tasarlanır. Bununla ilgili süreç zihinden geçirilir. İkinci aşamada tasarlanan eylemin gerçekleşip gerçekleşmemesinin sebepleri düşünülür. Üçüncü aşamada karar aşamasına geçilir.

Alternatif seçeneklerden birisi tercih edilir ve dördüncü aşamada ilk üç aşamada gerçekleşen zihinsel sürecin sonucunda eyleme gerçekleştirilir (Topçu, 2013: 57).

Bireyin eylemine yönelik iradede gerçekleşen süreci bu şekilde açıklayan Nurettin Topçu özgürlüğü, içten ve dıştan hiçbir yabancı kuvvet tarafından zorlanmaksızın bizzat kendi seçimi ile kendi kendisini belli bir harekete/eyleme zorlamak hususunda iradenin sahip olduğu kudret şeklinde tanımlar (Topçu, 2012: 151). Buna göre Topçu için bireyin eylemlerini gerçekleştirmede tercihlerini etkileyen dıştan ve kendi doğasından yani içten olmak üzere iki ana kuvvet vardır. İradeyi dıştan zorlayan etkiler bireyin kendi doğasına, benliğine yabancı diyebileceğimiz korkular, örfler, adetler, gelenekler vb. şeylerdir. Yani onun harici etki dediği şey bireyin kendisi dışında toplumdan gelen kuvvetlerdir. Buna karşın bireyin eylemlerini tercih edip gerçekleştirme noktasında iradesini içten etkileyen alışkanlıklar, ihtiras vb. kuvvetler de vardır. Dolayısıyla Topçu için özgürlük bireyin bütün bu etkilerden iradesini kurtarmasıdır. Bu nedenle ona göre bireyin asıl özgürlüğü içten ve dıştan gelen etkilere karşı engelleri aşma kuvvetinde yatmaktadır. Bununla birlikte irade içten ve dıştan gelen etkileri aşarken tek taraflı ileri doğru hamleler yapmaz. Yani irade sadece bireyi eylemlerini seçip gerçekleştirmesi noktasında itme kuvvetinden müteşekkil bir yapı değildir. İradede eylemi gerçekleştirmeye yönelik itme kuvvetiyle birlikte onun gerçekleşmesini engelleme kuvveti de vardır. Çünkü iyi bir eylemde bulunan bireyle, kötü bir eylemi gerçekleştirmeme noktasında kendini frenleyen birey aynı iradeyi kullanmaktadır. Bu nedenle bireyin bazı eylemleri gerçekleştirmesi iradesinin eseri olduğu gibi bazılarını gerçekleştirmemesi de yine iradesinin eseridir (Topçu, 2012: 151).

Bireyde tabiat ve toplumdan gelen etkilerin karşılandığı yer iradenin kendisidir. Doğuştan var olan bu yeti dıştan ve içten gelen tesirlerle beslenip her birey için tezahürü farklı şekillerde olur. Eylem/hareket iradeden ibaret olan benliğin duygularla çarpışmasından doğan bir neticedir. Bireyin asli unsuru olan benlikle ondan zaruret halinde meydana gelen karar öznel yani şahsidir. Eylem/hareket benlikte meydana gelen kararın dıştaki eseridir. Bu nedenle aslında eylemi gerçekleştiren eserin sahibi olan ferdi ruh bir muharebe alanıdır (Topçu, 2012: 18). Diğer taraftan bireyin toplumdan ve doğasından gelen etkilere karşılık vermesi mekanik bir olay olarak ele alınması durumunda aynı etkilerin farklı bireylerde benzer sonuçları doğurması gerekir. Oysa bireyler dıştan gelen etkilere benzer şekilde maruz kalsalar da içsel tepkileri farklı olduğundan her dışsal kuvveti farklı karşılamaktadırlar. Bu nedenle dışsal etkiler bireyin benliğine çarpmakta, dışarıya eylem biçiminde o bireyin içsel etkileriyle karşılaşmasının sonucu olarak yansımaktadır. O halde Topçu için bireyde iki hâkim güç olarak var olan harekete geçme ve frenleme işlevi gören engelleme kuvvetinin tam ve mükemmel işlemesi bireyi özgür yapar.

Ona göre bireyde bulunan eylemine yönelik harekete geçirici kuvvet hazlardan, menfaat endişesinden, aşktan, şöhretten, ilim ve sanat idealleri gibi her sahadan gelebilir. İnsan bu itici kuvvetlerin herhangi birisiyle harekete sürüklenebilir. Özgür, iyi veya kötü eyleme sürükleyici kuvvetlerin bireyi harekete geçirmesinin ardından başlayarak yasak edici, frenleyici kuvveti de harekete geçirmesini bilen insandır. Buna göre özgürlük bireyi harekete geçirici çok çeşitli kuvvetlerin karşısına frenleyici kuvveti çıkarmak demektir. Bu ikinci kuvvet hareketi durduran değil düzenleyen, kontrol edendir. Böylece özgür hareket, hareketi sürükleyici kuvvetlerle frenleyici kuvvetlerin tam bir ahenginden oluşur. Frenleyici kuvvet insanın şahsiyetinden oluşan tek kuvvettir. Merhamet duygusu, adalet ve şahsiyet hissi, hakikat aşkı ve insan sevgisi gibi yüksek ruhî unsurlardan oluşan tek bir kudrettir ki bunun adı da zaten vicdandır (Topçu, 2012a: 74). Öyleyse özgürlük bir yönüyle bireyin eylemlerinde engellenilmiş olma halidir. Yani gerçek özgür birey birçok eylemi yapabilme iktidarından sıyrılmış olandır. Ona göre her şeyi yapabilen şakî, her türlü suçu işlemeye meyilli bir psikopat özgür değildir. Aksine pek çok hareketi yapmak kudretsizliğine irade ile sahip olan kimse özgür olabilir. Çünkü onun düşüncesinde özgür irade yalnızca sürükleyici kuvvetin harekete geçmesinden ibaret değildir. Burada aslında onun bir ahlak filozofu olduğu öne çıkmaktadır. Çünkü irade bireyi esaret altına alıcı kuvvetlere karşı kendini koruyup ahlaki ilkelere göre hareket edince onun özgürlüğü ahlakilik vasfını kazanmaktadır (Gündoğan, 2014:227).

Topçu'nun dış etkiler karşısında iç etkileri çıkarması, ki o bunu benlik olarak da ifade ediyor, bireyin eylemlerini gerçekleştirirken konunun girişinde ifade edildiği gibi iradenin belirli dört aşama sonucunda eyleme dönüşmesi eylemlerini gerçekleştirmede bir belirlenimin söz konusu olduğunu ortaya çıkarıyor. Bu açıdan bakınca düşünürümüz için özgürlük bireyin eylemlerinin aslında bizzat kendisi tarafından belirlenmesidir (Topçu, 2013: 45). Dış belirlenimin yerine iç belirlenimi koymaktadır. Bu nedenle bireyin nitelikleri temelinde iç belirlenimin gücü özgürlüğünün gücünü ortaya çıkarmaktadır. O zaman bireyin eylemlerini belirleyen asıl etkiler doğası tarafından belirlenmiştir. Bu belirlenim ise seçilmiş, kararlaştırılmış, bir bakıma tayin edilmiştir. Bu iç belirlenimle ortaya çıkan tayin edilmiş hali ise onun açısından bizzat özgürlüktür (Topçu, 2013: 65). Çünkü özgürlük engelsiz hareket değil, bilakis şuur ve irade ile engellenmiş

hareket demektir. İradeyi engelleyen nedenler sonlu olan varlığımıza sığındığı zaman biz özgürlüğümüzden uzaklaşmış oluruz (Topçu, 2011: 88).

Topçu'ya göre belirlenim ve özgürlük birbirlerine bağlı iki terimdir. Biri olmadan diğeri tanımlama, anlama, idrak etme mümkün değildir. Çünkü özgürlüğü ortadan kaldırırsanız hayatta bir kendiliğinden oluş, davranışlarda bir makineleşme hali ortaya çıkar. Şayet belirlenimi yok ederseniz geriye kolayca makine hareketlerine indirgenebilecek kayıtsız bir özgürlük kalır. Bu nedenle belirlenimi bilmeden özgürlüğün anlaşılması zordur. Şayet özgürlük bir güçse yöneleceği istikameti kendi belirlemesi gerekir. Eğer özgürlük bir güç değilse, bu durumda, bireyin eylemleri makine hareketlerine indirgenir. O halde bireyin eylemlerinin nedeni kendi ise bu, onun özgür olduğunu gösterir. Eylemde hiçbir nedenselliğin olmadığı, bireyin niteliklerinin eylemine etkisinin hiçbir şekilde düşünülmediği bir eylem, neyi, nasıl gerçekleştireceği bilinmeyen birinin rastlantısal eylemi olur (Şimşek, 2017: 140).

Topçu'nun düşünce sisteminde özgürlükle ilgili önemli kavramlardan birisi de harekettir. Hocası Maurice Blondel'in etkisinin görüldüğü ve kendisinin hareket felsefesinin temeli oluşturan bu kavram onun özgürlükle ilgili düşüncelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Çünkü o, bireyin özgür olma vasfını var olma, düşünme ve hareket etme temelinde değerlendirmektedir. Zira ona göre var olmak bizatihi düşünme ve hareket etme demektir. Özgürlüğün kaynağını harekette gören Topçu'ya göre özgürlük düşüncede değil harekettedir. Buna göre içten ve dıştan iradeye yabancı hiçbir kuvvet tarafından zorlanmaksızın iradenin kendi seçimi ile yine kendisini belli bir hareketle zorlayabilmesi özgürlüktür. Böylelikle özgürlük hareketle birlikte ortaya çıkar ve birbirine zıt gibi görünen bir ikilikle iman ve isyan ile hareket içerisinde değer kazanmış olur. Ancak böyle bir ontik-epistemik temeli olan özgürlük kendini salt belirlenimden kurtarmış olur. Bu durumda gerçekten özgür olmak bir hareketten sonra yeniden doğmaktır; bir yolun sonunda yeni bir yola girmektir. Hem kendini hem eşyayı kendi eliyle değiştirmektedir. Artık belli bir amacı ve hedefi olan özgür bir hareketle birey yeni bir değişim ve gelişim yaparak içten ve dışarıdan gelen engellere karşı kendisinin dışına çıkmış olur. Bu yönüyle özgür hareket isyanla sürekli ilişki içerisinde temelde bir isyandır (Aydoğdu, 2009: 444).

Hareket onun felsefesinin temelidir. Hareketi anlamadan Topçu'nun felsefesi anlaşılabilir. Bununla birlikte kanaatimizce onun özgürlükle ilgili düşüncelerine yer verirken hareket kelimesi düşünce tarihinde bir akım olarak ortaya çıkan hareket felsefesinde kullanılan anlamının dışında eylem anlamında da kullanılmaktadır. Hareketi bireyin eylemi anlamında da kullanan Topçu için özgür olan harekettir yani eylemdir. Çünkü hareketin inkâr edilmesi durumunda özgürlüğün de inkâr edilmesinin yolu açıktır. İnsan hareketiyle/eylemleriyle doğanın belirlenimine karşı çıkar. Hareket etmeyi istemek, doğada bir şeyi değiştirebileceğine kani olmak varlığın kendiliğinden oluşumuna karşı olmak, direnmek demektir. Bu nedenle özgürlük hareketin ortaya koyduğu bir olgudur (Topçu, 2013: 51). Diğer taraftan harekette düşünceye, düşünceden harekete geçişte sürekli bir yaratılış vardır. Düşüncenin özgürlüğü hareket tarafından hem tayin edilmiş hem de aşılmıştır. Bu tayin edilmişlik bir özgürlüktür. Hareketin özgürlüğü ise tayin edicidir. Bu anlamda hareket insanın cevheridir. O insanı bir yandan meydana getirirken bir yandan da sürekli tayin eder. Hareket sayesinde ruh vücut, vücut da ruh bulur. Buradaki cevher bağı harekettir. Dolayısıyla ona göre insan ancak harekette sonra özgür olur (Topçu, 2013: 66).

Diğer taraftan Topçu'ya göre izlenim olmadan da harekete geçilemez. Bu nedenle harekette geniş bir izlenim payı ne kadar iradi olsa da tam bir belirlenme hali vardır. Bundan dolayı hareket zeki ve aydınlatıcıdır. Dışarıdan izlenimler alma olmasaydı hareket kör kalırdı. Hareket hür bir şekilde ve kati olarak tayin edilmiştir. Bu iradi bir zorunluluktur. İnsan belirli nedenlerle belirli hareketleri tayin eder. Böylece izlenimler alışını kendi belirleyebilir. Geleceğe ait hareketin şuurlu bir ölçüsü, bir hesabı vardır. Olasılıklardan hareketle ruhta oluşan yargı hareketlerin belirlenmesidir. İnsan eylemlerinde hiçbir şey tesadüfe bağlanamaz (Topçu, 2013: 67). Topçu'nun bu düşüncelerinden hareketle onun bireyin eylemlerinde belirlenimi ileri sürdüğünü ifade etmek doğru bir yaklaşım olarak görülmez. Onda bir belirlenim düşüncesi vardır ancak bu belirlenim düşünce tarihinde bireyin seçiminin, tercih ve eylemlerin meydana gelmesinin belli bazı ön şartlar tarafından belirlendiği, bu eylemini seçip gerçekleştirmesinin dışında herhangi bir seçeneğe sahip olmadığı anlamında bir belirlenim değildir. Çünkü böyle bir anlayışın temelinde bireyin seçim, tercih ve eylemlerinin belli olgu ve olaylar tarafından belirlendiği, bu seçim, tercih ve eylemlerin sonucunun ise başka bir takım olgu ve olayların nedenini oluşturduğu düşüncesi yatmaktadır. Oysa Topçu'ya göre bireyin eylemlerinde bir belirlenim vardır; ancak bu belirlenim özgür irade ile belirlenimin bir arada bulunmasını özgürlük açısından bir sorun olarak görmeyip hem belirlenimin hem de özgürlüğün aynı anda olmasının bir çelişki oluşturmayacağını, özgürlüğün tamamen sınırsız olmadığını, bireyin tam olarak özgür olabilmesi için bazı sınırlamaların olması gerektiğini, bu sınırlamaların ise dıştan değil bizatihi bireyin kendi doğası gereği olduğunu yani kendi kendisini belirlediğini (self-determinasyon) bunun da

özgürlük için sorun olmadığını savunan bağdaşmacı özgürlük anlamındadır.* Zira bireyin eylemlerini tercih edip yapabilmesinde karakteri, deneyimleri ve diğer içsel şeyleri etkili olabilir. Bu tür seçimleri etkileyen unsurlar özgürlük açısından sorun teşkil etmez. Dolayısıyla bağdaşmacı özgürlük anlayışında esas olan bireyin eylemde bulunurken kendi doğa ve durumundan hareketle en iyi olanı seçmesi ve bu seçime göre edimle bulunabilmesi (Flew, 1985: 127; Kane, 1998: 10) benzer şekilde Topçu için de geçerlidir. Onun için bireyin eylemlerinde dış etkilerin yanında kendi tabiatını oluşturan benliği vardır ve bu benlik bireyin eylemlerini dış ve iç etkilerle birlikte mükemmel işleyişi ile oluşturmaktadır. Yani eylemleri belirleyen bir iç belirlenim vardır ve bu belirlenim de doğada mekanik bir biçimde işleyen determinizm anlamında değildir. Topçu'nun düşünce sisteminde bireyin eylemi kendi benliği dışında herhangi bir dışsal zorunluluk vb. durumdan kaynaklanmamaktadır. Tam aksine bireyin şuur, istek, arzu, ümit gibi içsel bir nedeninin sonucu olmaktadır ve bulunduğu durum bireyin istemesi halinde yaptığından farklı olanı yapabilmesine imkân vermelidir. Dolayısıyla onun düşünce sisteminin bu anlamıyla liberterian özgürlük yaklaşımıyla da uyumlu olduğu görülmektedir. Çünkü o aynı zamanda özgürlüğü aklın bireye çizdiği nizam içindeki rolünü yapabilme iktidarı, insiyaklarımıza gelebilme kudreti olarak da tanımlamaktadır (Topçu, 2012b: 45). O halde ona göre bireyin eylemlerini gerçekleştirmesinde bir belirlenme vardır ancak bu, basit bir tayin edilmişlik değildir. Zira Spinoza'nın Yahudi ve Hristiyan cemaatine karşı isyan eylemlerini belirleyen şey aynı şartlarda yaşayan başka birisinin davranışlarını onun gibi belirlememiştir. Çünkü insanın yaratıcı kişiliğini meydana getiren cevheri mutlak olarak özgürdür (Topçu, 2013: 68).

Bireyin eylemlerinde iç veya dış herhangi bir belirlenimin söz konusu olmadığı bir evrende özgür bir eylem bütünüyle keyfi ya da rastlantısal olarak gerçekleştirilmiş bir eylem haline dönüşür. Yani bir eylemin nedeni şöyle ya da böyle belirlenmemiş ise onun hangi anlamda bireyin kontrolü altında olduğunu veya ona atfedilebilen bir eylem olabileceğini söylemek imkânsız hale gelir. Nasıl ki belirlenimde temel güçlük onun her eylemi son çözümlenmede kendisinden kaçınılması mümkün olmayan bir edim haline getirmektedir, (İmamoğlu, 2006: 234) benzer şekilde belirlenimsizlik de bireyin eylemini keyfi, rastlantısal, şans eseri gerçekleşen bir eylem haline getirmektedir. Bu nedenle hiçbir belirlenimin olmadığı bir eylem biçimi, buna iç belirlenim de dâhil, belirlenimci anlayışta bireyin sahip olmayacağı özgürlüğü vermez (Dennett, 2003: 25). Çünkü bireyin eylemi herhangi bir nedenden dolayı kendi şuur, arzu, istek, bilgi vb. şeyin oluşturduğu benliği tarafından belirlenmemişse, o zaman, o eylemin bireyin kontrolünde gerçekleşip gerçekleşmediği tartışılır hale dönüşecektir (Şimşek, 2017: 27). Kaldı ki Topçu'ya göre hareket saf bir kendiliğinden oluş değil fakat engellenmiş bir kendiliğinden oluştur. Burada engelleme kişinin benliğini oluşturan etkiler tarafından gerçekleştirilir. Yani bireyin eylemlerini belirleyen kişinin benliğidir. O halde onun düşünce sisteminde hareket iç belirlenime değil doğası gereği tabiatın belirlenimine karşı çıkar. Çünkü hareket etmeyi istemek tabiatı bir şeyi değiştirebileceğine kani olmak ve varlığın kendiliğinden oluşuna karşı direnmektir. Özgürlük ise hareketin ortaya koyduğu bir olgunluktur (Türkben, 2010: 128). Hareket kendi kendisini ve başka varlıkları değiştirmektedir. Birey hareketleriyle özgür olma vasfını kazanır. Eylemlerin özgür oluşu belirlenim düşüncesinde olduğu gibi kendisinden önce var olan ve kendisine hâkim bir prensibin varlığını gerektirmez. Çünkü hareketten önce özgürlüğü var kılacak başka bir olay mevcut değildir. Özgürlük hareketin varlığı sayesinde vardır ve hareketle birlikte kendini gösterir (Topçu, 2012a: 17).

Topçu'nun düşünce sisteminde özgürlükle ilgili konularda karşımıza çıkan kavramlardan bir diğeri ise *İsyan Ahlakı* kitabında Türkçe'ye kayıtsızlık özgürlüğü olarak çevrilen parantez içerisinde cüz-i irade olarak ifade edilen kavramdır. Öncelikle ifade etmemiz gerekir ki her ne kadar cüz-i irade olarak parantez içerisinde ifade edilmiş olsa da kanaatimizce kayıtsızlık özgürlüğünü karşılayacak kavram özgürlük yaklaşımlarından libertarian özgürlük anlayışı olabilir. Çünkü Topçu bireye kayıtsız özgürlüğü attığında bununla tek başına kendi iradesiyle ve bağımsız olarak şu veya bu hareketi yapabilme gücüne sahip olmayı kasteder. Yani birey hem A eylemini hem değil-A eylemini yapabilme gücüne sahip olmalıdır. Çünkü o, insanın hem belirleyici sebebe dayanmaksızın kendi hallerinin bazılarını yaratabilme yeteneğine hem de yine bireyde yargılarının ve hareketlerinin akışını kesintiye uğratabilecek veya değiştirebilecek bir gücünün olduğunu kabul eder. Diğer taraftan Topçu'ya göre bireyin tercihini gerçekleştirmeden önce 'başka türlü de yapabilirdim' düşüncesi kayıtsız özgürlüğü gösterir. Böyle bir durumda bireyin eylemi, gerçekleşmeden önce her iki seçeneği de içerecek şekilde mümkündür. Bireyin böyle bir eylemi gerçekleştirmesinde mekânda birbirine eklenmiş iki çizgi veya iki yol tasavvur edilmekte, eylem/hareket onların birleştiği noktaya yerleştirilmektedir. Benliğin bu iki yoldan, seçenektan birisini tercih etmesi düşünüp taşınma diyeceğimiz akli bir süzgeçten sonradır. Kayıtsız özgürlüğünde diğer seçeneği tercih etme mümkündür. Bu yönüyle bakınca giriş bölümünde yer verdiğimiz tanımlama göz önüne alırsa kayıtsız özgürlüğü ile

*Bağdaşmacı özgürlük yaklaşımı için bkz. Charles Taliaferro and Elsa J. Marty, *A Dictionary of Philosophy of Religion*, s. 49; Şimşek, s. 33

kastedilen libertarian anlamda bir özgürlük düşüncesidir. Topçu'ya göre belirlenim açısından benlik bu iki yoldan birisini herhangi bir sebebi olduğu için seçer ve diğer seçeneği de tercih etmesi mümkünken bu sebep göz ardı edilmektedir (Topçu, 2013: 54). Zira ona göre birey için kayıtsız bir özgürlük atfedildiğinde bundan kastedilen, tek başına kendi iradesiyle ve bağımsız olarak şu veya bu hareketi yapabilme gücüne sahip olmasıdır. Bu nedenle hareketlerden ortaya çıkan olasılık tahayyülü bireyin seçiminin tamamen özgür bir şekilde gerçekleştiğini gösterir. Zira özgürlük bedeni hareketlerin sırasını ve yönünü kendiliğinden belirleyeydi bu hayali bir güç olurdu. Çünkü bedenin hareketleri düşüncenin sonucudur (Topçu, 2013: 41). Ayrıca birey özgürdür; çünkü bireyin istediği gibi davranabilme kuvvetini kendinde hissetmesi onun özgür olduğunu gösterir. Eylemi gerçekleştirirken veya gerçekleştirdikten sonra 'başka türlü de yapabiliydim' imkânının söz konusu olması onun eylemlerini gerçekleştirirken özgür olduğunu gösterir (Topçu, 2013: 72-73) düşüncesi de Topçu'nun libertarian anlamında bir özgürlük anlayışını ileri sürdüğü açıkça söylenebilir. Kaldığı Nurettin Topçu düşüncesinde sorumluluk önemli bir yer tutmaktadır. Sorumluluk özgür iradenin belirleyici unsurudur. Çünkü bireyin özgürlüğünü belirleyen, onu zorunlu kılan, özgürlüğün asla vazgeçilmezliğini sağlayan unsur budur. İçimize sorumluluk şeklinde giren özgürlüğe birey böylece sahip olur. Onu eyleme geçirir. Zira birey eylemden önce sorumludur. Ancak eylemde bulunarak özgür olur. Diğer taraftan yalnızca sorumlu olduğu için özgürdür. Bu nedenle de özgürlük sorumluluğun şartı değil sonucudur (Topçu, 2012: 97).

Nurettin Topçu özgürlük düşüncesine yer verdiği *İsyân Ahlakı* kitabında konuya girmeden önce Spinoza ve Bergson'un düşüncelerini ele alıp inceler. Bilindiği gibi Spinoza'nın düşünce tarihinde bireyin eylemlerinde mutlak belirlenimin olduğunu savunduğu belirtilir. Hatta ona göre bireyin özgür olduğunu söyleyebilmek için önünde alternatif tercih edilebilir seçenek imkânının olması durumu bir yanılgıdır. Zira onun için bireyi eyleme iten nedenler sadece kendi gücünde değil aynı zamanda harici şeylerin etkisiyle de ortaya çıkar. Ancak insan bunun farkında değildir. Diğer taraftan Spinoza insanın kendi irade ve arzularından hareketle kendisini özgür sanmasını onu, tabiatda da bir gayeliğin olduğuna, hatta Tanrı'nın bütün şeyleri kendisi için, insanı da kendisi için tapınması gereken bir varlık gayesi ile meydana getirdiği düşüncesine götürdüğünü ifade eder. Ona göre insanlar bu arzuları kendilerinde meydana getiren ve istemelerine sebep olan nedenleri bilmediğinden öğle düşünmektedirler. Öğleki Spinoza'ya göre insanlar görmekte gözün, beslenme konusunda bitkiler ve hayvanların, aydınlatma da güneşin ve diğer bütün şeylerin kendi yaşamlarını rahatlatmak, kolaylaştırmak ve kendilerini bu hayatta mutlu etmek için olduğunu düşünür. Bunun nedeni ise onların Tanrı'nın düşünce tarzı hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadan kendi düşünce tarzları ve zihni muhakemelerinden hareketle tanrısal eylemlerin nedenini aramalarıdır. Kendi refah ve mutluluğunu sağlayan şeylerin kendisi için yaratıldığını düşünmekle birlikte insan fırtına, sel, deprem gibi kendi hizmetleri için olmayan şeyleri görünce bu olayların kendilerinin Tanrı'ya kötü davranmalarının, tapınmalarını ihmal etmelerinin bir sonucu olduğunu sanırlar. Böyle bir yaklaşım Spinoza'ya göre ön yargılı hükümden kaynaklanmaktadır. Çünkü tecrübe aynı olayların iyilerle kötüler üzerine aynı eşit derecede geldiğini açıkça göstermektedir. Hâlbuki evren insanların bu düşüncelerinin aksine belirli bir gayeye göre hareket etmemektedir. Böyle bir evren tasarımı insan zihninin kuruntusundan ibarettir. Her şey tabiatın ezeli zorunluluğu ve onun mükemmelliği çerçevesinde meydana gelmiştir. Tanrı üstün mükemmelliktedir. Onun meydana getireceği şeyle kendi arasında ne kadar az neden varsa o şey o kadar yetkin olur. Şayet Tanrı'nın meydana getirdiği şeyler bir gayeye yönelikse, bu durumda Tanrı'nın meydana getirmiş olduğu bu sonraki şeylerin en yetkini en sonda meydana getirilmiş olacaktır. Bu nedenle gayelik ilk an için Tanrı'yı yetkinlikten uzaklaştırmaktadır. Çünkü tanrısal eylemleri gerçekleştirmede Tanrı'nın bir gayeye yönelik eğilim duyarak edimde bulunduğu kabul edilirse buradan onun eğilim duyduğu ve arzu ettiği bir şeyde yoksun olduğu ortaya çıkar (Spinoza, 2002: Part I, Appendix, 239-241). Ona göre özgür demek, sırf kendi doğasının zorunluluğu var olan ve edimi kendi etkinliği ile gerçekleştirilmiş olan şeydir. Buna karşın zorunlu/zorlama ise kesin ve gerekli koşul içinde var olan ve her hangi bir etkide bulunmak için kendi doğasının dışında başka bir şeyle gerçekleştirilmiş olan şeydir (Spinoza, 2002: Definition VII, s. 217). Spinoza sırf kendi tabiatının zorunluluğu ile edimde bulunan faille özgür, başka bir etken tarafından belirli bir tarzda varlığı ve aksiyomu tayin edilmiş şeye de zorunlu der. Bu tanımdan hareketle özgürlük yalnız Tanrı için söz konusu olmaktadır. Tabiatda olan her şey Tanrı tarafından tayin edilmiştir (Arıcan, 2015: 141-142). Buna göre onun açısından özgürlük doğasının zorunluluğu ile var olan ve eylemlerinde yalnızca kendisi tarafından belirlenen; zorunluluk ise var oluşunda ve eylemlerinde başkası tarafından belirlenen şeydir (Spinoza, 2002: Definition VII). Çünkü Spinoza'ya göre bir faili özgür olarak nitelemenin koşulu farklıdır. Özgür bir fail nitelemesi o faille ilgili düşüncelerden hareketle ortaya konabilir. Dolayısıyla onun açısından özgür bir fail bir eyleme yönelik aynı anda hem gerçekleştirme hem de kaçınabilme imkânına sahip olan varlık değil hiçbir şeye bağlı olmayan faildir.

Spinoza'nın mutlak özgür olarak Tanrı'yı görmesi ve bireyin özgür olmadığı savının hatasını Topçu, onun varlığın kaynağı olarak tekbir cevheri kabul etmesinde ve bireyin tüm eylemlerini bu zekâ varlığından çıkmasında gördüğünde bulur. Topçu'ya göre oysa zekâ ve hareket farklı cinsten şeylerdir. Zekâ insanın bir kısmını oluşturmaktadır. Hâlbuki bireyin eylemlerinin nedenini anlayabilmek için bütünü veren bir ilke gerekir ki ona göre bu ilke hareketin kendisindedir. Çünkü insana sadece hareket rehberlik edebilir. Sadece hareket bireyin varlığının bütününe sahip olabilir. Eğer burada cevherden bahsedilecekse hareket insanın cevheridir. Düşünce ondan ayrılmış bir parçadır. Ve nasıl ki düşüncenin gelişmesi için hareketin gelişmesi gerektiriyorsa ve belirliyorsay hareketin gelişmesi de düşüncenin gelişmesini sağlar. Düşünce hareketten doğar. Buna karşın yeni hareketler için yeni zeminler keşfetmek üzere hareketten daha ötelere uzanır. Hareketi önden ve arkadan kuşatır. Ortaya çıkan harekete gelince o düşünceyi sonsuz bir şekilde aşar. Hareketten sonra gelen aklın yaptığı şey gerçekte hareketin unsurlarını tahlil etmek, işine gelirse onu doğrudan bir bakışla ve kendi bütünlüğü içerisinde kavramaktır. Akıl insanı asla kendiliğinden harekete geçirmez. Ona göre aklın mükemmel kullanımından meydana gelen bilginin yanı sıra ve onunda üstünde tanıdığı şey mahiyeti aynı olmasından gelen içsel bir bilgi vardır. Bu açıdan bakınca Topçu'ya göre Spinoza'nın her türlü düşünmenin yerine koyduğu tahlilci veya geometrik düşünce hareketin müşahhas gerçekliğini aydınlatmaktan uzaktır (Topçu, 2013: 49-50).

Spinoza'ya göre irade ve anlama yetisi bir ve aynıdır (Spinoza, 2002: Part II, Proposition 49, Corollary and Proof).^{*} Bu anlamda bakınca gerçekte Spinoza için irade tek başına kendi kendisini tayin etme gücü olan mutlak ve hür bir yetenek değildir. Fikirler ancak fikirlerle, hareketler de ancak hareketlerle açıklanabilir. Bedene doğrudan doğruya etki ettiği bireyin inancı bedeninin hareketleriyle ruhun fikirleri arasında karşılıklı tam bir bağlantı bulunmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla ruhta hiçbir istek yoktur ki bir fikre bağlı olmasın. Her fikir kendisinden ayrılması mümkün olmayan bir tasdik ihtiva eder. Her fikir bir tasdik yığındır. Anlama yetisi ile irade iki ayrı varoluş tarzı olarak birbirinden ayrı iki şey olamazlar. Bunlar tek ve aynı şeyi oluştururlar. O da ruhtur. Ona göre bir eylemde bulunduğumuzda düşünce başka fikirler manzumesine bağlıdır. Birey hareketin kendiliğinden yapıldığını zanneder, oysa başka hareketler manzumesinin sonucudur (Topçu, 2013: 40-41).

Topçu'ya göre Spinoza'nın iddia ettiği gibi çeşitli açılardan davranışlarımızda varlığını tanıtan özgürlüğün bir vehimden ibaret olduğunu kabul etmek imkânsızdır. Çünkü ruhsal olaylarda tabiat hakkındaki yasaların egemen olduğunu düşünmek hatadır. Zira böyle olması durumunda tabiatta veya mekanik olaylarda olduğu gibi benzer etkilerin sürekli aynı iradeleri ortaya çıkarmaları gerekir. Hâlbuki biz içinde bulunduğumuz evrenin bir parçası olmamıza rağmen bizim birde iç dünyamız vardır. İşte bu iç dünyanın dış dünya ile tabiatımızın tesirlerini karşılaması iradeyi oluşturur (Türkben, 2010: 124). Bu nedenle hareketimizi/eylemlerimizi belirleyen etkiler tarafımızdan seçilmiş, kararlaştırılmış bir bakıma tayin edilmiştir. Fakat bu tayin edilmişlik Spinoza düşüncesinde olduğu gibi mekanik bir sorunluluk değildir. İmkânlar şuuru şuurda zaten bir özgürlüğün imkânının bulunduğunu göstermektedir. Spinoza'da olduğu gibi bu imkânlar şuuru zorunlu olarak var olanı bilmeyişimizden ileri gelmez. Bu, ortadan kaldırılması gereken bir cehalet de değildir. Çünkü bu şuuru ortadan kaldırma yaratma olgusunu yok etmek demektir. Oysa yaratma bir gerçekliktir. Bütün gerçeklik de yaratma olgusundan çıkmıştır. Topçu ya göre şuurda yalnızca bir özgürlük imkânı, özgürlükte ise bir imkânlar çokluğu vardır. Bu çokluk hareketin birliğine ulaşıncaya özgürlük zorunlu olarak ortaya çıkar. Düşünceyi meydana getiren unsurlar kendi aralarında ve her biri bir bütün ile çelişkili çokluk oluşturur. Ona göre hareket niyetten uygulamaya geçmiştir ve özgürlük sorunu hareket içinde, hareketle birlikte ortaya çıkar (Topçu, 2013: 65-66). İnsan kendi karakter yapısına en uygun olan seçeneği tercihe yönelir. Bu, yani alternatif seçenekler olasılığı ve iradeli hareketin meydana gelişinde nedenleri birer birer düşünüp taşınma durumunun varlığı eylemlerde özgür olduğumuzu gösterir. Bu nedenle Spinoza'nın iddia ettiği gibi her ne olursa olsun davranışlarımızda varlığını gösteren özgürlüğün bir vehim olduğunu düşünmek imkânsızdır. Bu açıdan bakınca Topçu'ya göre bireyin eylemlerinde özgürlük ve belli bir noktaya kadar belirlenimin ikisinin de payı görülmektedir (Topçu, 2013: 75).

Topçu'da bireyin eylemlerinde belli bir noktaya kadar belirlenimin olduğu düşüncesini onun her zaman deneyi yapılabilen olaylar arasındaki değişmez ve zorunlu bağlantıların ifadesi olan kanun fikrinde bulabiliriz. Ona göre tabiatta her zaman deneylerin tekrarlanabilmesi evrensel bağıntıların kanun olabilmemesinin şartıdır. Bu şartı taşıyan kanun, olaylar arasındaki sebep-sonuç bağıntılarının hiçbir zaman

* İsyah Ahlakı kitabında Spinoza'nın eserinin İngilizce çevirisinde kullanılan *intellect* kelimesinin karşılığı olarak *zeka* kelimesi kullanılmıştır. Bu kelimenin Topçu'nun eserinin Fransızca yayınında kullanılan kelimedeki kaynağından kaynaklanmadığını elimizde orijinal metin olmadığı için bilemiyoruz. Ancak Spinoza düşüncesinde *intellect* kelimesinin karşılığı olarak anlama yetisinin kullanılması veya H. Ziya Ülken'in Etika çevirisinde olduğu gibi *zihin* kelimesinin kullanılmasının daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Biz anlama yetisini uygun gördük.

değişmeyeceği ve belli bir sebebin daima belli bir sonucu doğurmasının zorunlu oluşudur. Evrene baktığımızda birbirine bağlı olaylar, belli sebepler her zaman belli sonuçları doğurmaktadır. İnsan en ufak zerrenin bile bunun dışına çıkamayacağına inanır. Bu inanç nedeniyle evrende farklı bir olay meydana geldiğinde ilim ve bilim dünyası bir şaşkınlık yaşar. Böyle bir şaşkınlığın nedeni evrendeki düzen ve belirlenime duydukları sarsılmaz inançtır. Çünkü böyle bir yaklaşımda tabiat kanunları genel kanunlara bağlanarak açıklanmıştır. Ancak bu kanunu kayanın kim olduğu noktasını bilim dünyası açıkta bırakmıştır. Tabiat her şeyin belli sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklandığı düşünce yaklaşımında eşya bireyin kendisinden önce hazır bulunduğu kanun denilen şey üzerinden düşünülüyor. Akıl onda evrenselliği kavriyor. Tabiat meydana gelen o an var olan bilimsel düşüncenin aksine gerçekleşen olay nedeni bulunamayınca bu kez mucize düşüncesi devreye girmektedir. Topçu'ya göre evrende Allah'ın en büyük lütfu ve kudretinin akıllara durgunluk veren delili tabiat kanunları olduğu halde düzenin bozulduğu yani kanunun iflas ettiği yerde Allah'ı arayanlar şaşkın ve körlerdir. Kuvvete, ısıya, sese ve toprağa sinen ilahi kudret ilahi emir olan tabiat kanununun bozulması halinde mucize aramayıp bizzat bu kanunların varlığında ilahi mucizeyi görebilenler gerçeği gören akıl ve hikmet sahibi olanlardır (Topçu, 2012c: 45). Unutulmaması gereken bir nokta da Topçu'nun mucizeyle ilgili bu ifadelerinin Spinoza'nın mucize düşüncesiyle yer yer örtüştüğünün görülmesidir ki bu konu bizim mevzumusun dışında olduğu için burada değinilmeyecektir.*

İrade ve anlama yetisinin bir ve aynı olmadığı, alternatif seçenekler olasılığı ve iradeli hareketin meydana gelişinde nedenleri birer birer düşünüp taşınma durumunun varlığının bireyin eylemlerde özgür olduğunu gösterdiğinden hareketle Spinoza'yı eleştiren Topçu özellikle kaderle ilgili düşüncelerinde onunla benzerlik taşımaktadır. Bilindiği gibi Spinoza bireyin eylemlerinde neden-sonuç ilişkisine dayalı bir belirlenime yer verirken bireyin bu belirlenim içerisinde kendisini özgür olarak görmesini onun bilgisizliğine, cahilliğine, kibrine bağlıyordu (Spinoza, 2002: Part II, Proposition XXIV, Corollary I). Topçu da benzer şekilde kader konusunu açıklarken onun insan için bir kanun olduğunu hatta tabiat kanunu gibi ilahi bir emir olduğunu ifade ediyor. Ona göre kaderi değiştirmek yoktur; bu nedenle yapılması gereken şey onu dosdoğru anlamaktır. Çünkü kader ruhun huzur bulması, gerçeğin olduğu gibi tanınmasıdır. Eşyayı kader gözüyle görmeyenler varlığın sığındığı Allah'ı anlayamazlar. Kader insan ve eşyayı idare eden aynı cevherdir. Kader ile insan iradesinin çatışma halinde olduğunu iddia edenler kanun ve hürriyetin çatıştığını zannedenler gibi gafildirler. Eşya ve olayların olduğundan farklı olabileceğini düşünmek varlıkla yokluğu bir tutmaktır (Topçu, 2012c, s. 146). Son cümlede geçen düşüncenin benzer şekilde Spinoza'nın *Ethics*'inde birinci bölüm önerme 33'te aynen yer aldığını görmekteyiz. "Şeyler Tanrı tarafından meydana getirildikleri tarzdan ve düzenden başka hiçbir tarz ve düzende meydana getirilemezler." (Spinoza, 2011: Önerme XXXIII) Diğer taraftan Topçu kaderi Allah'ın bir emri, onu tanımamayı da Allah'ın hâkimiyetini tanımama olarak ifade etmektedir. Ona göre insan, eylemlerinden başka tabiat Allah'ın emrini tanıyıp da kendi eylemlerinde onu inkâr etmesi insanın kibrinden başka bir şey olmayan şaşkınlığıdır. Dağların, tepelerin başka türlü değil de bu şekilde yapılmasını hiçbir insanın eseri saymıyoruz da kendi eylemlerimizin sahibi bizmişiz gibi düşünüyoruz. Oysa evrende bir sebeplilik söz konusudur. Allah her şeyin ilk sebebidir. Her olayın mutlak bir sebebinin olduğunu düşünmek aklın tabii gidişidir. İlk sebep, ilk emir, ilk irade demektir. Tabiat olaylarının sebebinin araştırırken bulunan sebebin arkasında onu doğuran başka bir sebebin varlığını düşünmek aklın gereğidir. Yine sebepler silsilesinde Aristo'nun ulaştığı İlk Sebep'de, Topçu'ya göre ise ilk neden olan Allah'da durmak yine aklın gereğidir (Topçu, 2012c: 156-157). Dolayısıyla ona göre tabiat olaylarında işleyen düzenin insan eylemlerinde işlememesinin hiçbir nedeni yoktur. Zira bir insanın sahip olduğu karakter yapısıyla olaylar karşısında nasıl davranacağını önceden tahmin etmek mümkün olabilir. Ancak onun bu karaktere sahip olup da başka türlü karaktere sahip olmamasını zaruri sebeple açıklamak mümkün değildir. Anne babadan kalan şahsiyet onların tesadüfi birleşmesinin sonucudur. Biz zarureti anlıyoruz. Yani herhangi bir olayın zorunlu olarak doğurması gereken sonucun ne olduğunu düşünebiliyoruz. Ancak sebep denen şeyleri sahneye koyan onları bir insanın karşısına çıkaran nedir? Topçu'ya göre tesadüf denilen, izahsız bırakılan kuvvet kaderin kuvvetidir. Önce bir olay karşımıza çıkıyor ona tesadüf diyoruz. Sonra bu olay kendi istikameti çerçevesinde sürükleyip götürüyor buna zaruret veya kanun gereği diyoruz. Tesadüfle kanunun birlikte meydana getirdikleri sistem kaderin ta kendisidir. Esasen zaruretlere de temelde tesadüfleri yaratan gizli kudretin eseridir. Böylece tabiat kanunlarını yaratan ve kendisine emir olunmayan mutlak emir gibi insan kaderini yaratan da yine başka biri tarafından idare edilmeyen aynı mutlak emirdir (Topçu, 2012c, s. 158). Şimdi bu düşünceler açısından bakınca Topçu'nun bireyin kaderinin belirlendiğini savunan mutlak belirlenimci olduğunu düşünebiliriz. Ancak onun bütün

* Spinoza'nın mucize düşüncesi için bkz. İsmail Şimşek, "Spinoza Düşüncesinde Mucize Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (47), ss. 1116-1125.

eserlerini bütünlük içerisinde ele aldığımızda onun böyle bir düşüncede olmadığı açıktır. O halde o kaderi evrensel kanunlar anlamında ifade etmektedir. Cüziye inmeyen külli kanunların ifadesi şeklinde düşünebiliriz. Zaten kendisi de bu ifadelerinin geçtiği yerin arkasından hemen kader denilen bu emire sığınmanın insan iradesini inkâr etmek olmadığını ifade ediyor. Ona göre belki bu hal evrensel hareketler dünyasında kendi yerimizi bulmak, motoru, yakıtı ve yapısı dışımızdaki başka bir kuvvet tarafından hazırlanmış olan bir taşıt aracını en iyi kullanacak yere kendimizi yerleştirmektir (Topçu, 2012c: 158).

SONUÇ

Topçu'nun irade temelli özgürlük düşüncesine girişte yer verdiğimiz yaklaşımlar açısından baktığımızda öncelikle onun düşünce ve felsefesiyle katı belirlenimcilerin karşısında olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu yaklaşımda bireyin seçiminin, tercih ve eylemlerinin meydana gelmesinin belli bazı ön şartlar tarafından belirlendiği, yapmış olduğu eylemini tercih edip gerçekleştirilmesinin dışında herhangi bir alternatifine sahip olmadığı kabul edilmektedir. Buna göre belirlenimcilik anlayışında belirlenen olay kaçınılmaz veya zorunludur. Diğer taraftan meydana gelen eylem, bireyin kendisi dışında herhangi bir dışsal zorunluluk vb. durumdan kaynaklanmamalı, bunun aksine onun istek, arzu, ümit gibi içsel bir nedeninin sonucu olmalı ve bulunduğu durum istemesi halinde yaptığından farklı olanı yapabilmesine imkân vermelidir, tezinin savunulduğu libertarian özgürlük yaklaşımı açısından onun Libertarian bir özgürlük düşüncesini savunduğu söylenebilir. Ancak onun özgürlüğü irade temelli açıklamalarından belirlenim ile özgürlüğün bir arada olmasının özgürlük açısından bir sorun oluşturmayacağını savunan bağdaşımçı özgürlük yaklaşımını savunduğu açıkça söylenebilir. Çünkü bağdaşımçı özgürlükte esas olan bireyin eylemde bulunurken kendi doğa ve durumundan hareketle en iyi olanı seçmesi ve bu seçime göre edimde bulunabilmesidir. Hele hele onun kayıtsızlık ve kendiliğindenlik anlamında bir özgürlüğe yer verdiği ise hiç bir şekilde yer verdiği söylenemez. Çünkü bireyin eylemde bulunurken farklı seçenekler arasından herhangi bir seçeneği tercih etmesi için bir sebebinin olmaması düşünülemez. Zira seçme iradi bir faaliyettir. Bireyde irade ise kendi şuur ve benliğine göre eyleme yönelir.

KAYNAKÇA

- ARICAN, M. Kazım (2015). "Spinoza'nın Hürriyet Anlayışı", *Spinoza Felsefesi Üzerine Yazılar*, Ankara: Divan Kitap.
- AYDOĞDU, Hüseyin (2009). "Ahlak Filozofu ve Hareket Adamı Olarak Nurettin Topçu", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40, S. 439-462.
- DENNETT, Daniel (2003). *Freedom Evolves*, New York : Viking Penguin.
- FICHER, John Martin vd. (2005). , *Four Views on Free Will*, Blackwell Publishing, 2007.
- FLEW, Antony (1985). *A Dictionary of Philosophy*, London : Pan Books Ltd and The Macmillan Press Ltd.
- KANE, Robert (1998). *The Significance of Free Will*, New York : Oxford University Press.
- FLEW, Antony (1985). *A Dictionary of Philosophy*, London: Pan Books Ltd and The Macmillan Press Ltd.
- FLEW, Antony (1985). *A Dictionary of Philosophy*, London: Pan Books Ltd and The Macmillan Press Ltd.
- GINET, Carl (1990). *On Action*, Cambridge: Cambridge University Press.
- GÜNDOĞAN, A. Osman (2014). "Ahlak Filozofu Olarak Nurettin Topçu", *Eskişehir: Türk Dünyası Bilgiler Zirvesi Gönül Sultanları Buluşması*, S. 223-228.
- HASKER, William (1989). *God, Time, Knowledge*, Ithaca: Cornell University Press.
- İMAMOĞLU, Tuncay (2006). "Determinizm", *Felsefe Ansiklopedisi*, ed. Ahmet Cevzici, Ankara: Ebabel Yayıncılık.
- KANE, Robert (2005). *A Contemporary Introduction to Free Will*, Oxford: Oxford University Press.
- KANE, Robert (1998). *The Significance of Free Will*, New York: Oxford University Press.
- LANNONE, A. Pablo (2001). *Dictionary of World Philosophy*, Taylor&Francis e-Library.
- PLANTINGA, Alvin (2002). *God, Freedom and Evil*, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.
- SPINOZA, Benedictus (2002). "Ethics", *Spinoza Complete Works*, trans. Samuel Shirley, Indianapolis: Cambridge: Hackett Publishing Company.
- SPINOZA, Benedictus (2011). *Etika*, çev. H. Ziya Ülken, Ankara: Dost Kitabevi.
- STALEY, Kevin M (2003). "God's Personal Freedom: A Response to Katherine Rogers", *Saint Anselm Journal*, 1:1.
- ŞİMŞEK, İsmail (2004). "Tanrı'nın Mükemmelliği ve Özgürlük Problemi", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:18, Sayı: 59, S. 413-427.
- ŞİMŞEK, İsmail (2017). *Düşünce Tarihinde Tanrı'nın Özgürlüğü Sorunu*, Ankara: Elis Yayınları.
- TALLAFERRO, Charles and Elsa J. Marty (2010). *A Dictionary of Philosophy of Religion*, New York, London: The Continuum International Publishing Group.
- THISELTON, Anthony C (2002). *A Concise Encyclopedia of The Philosophy of Religion*, Oxford: Oneworld Publications.
- TOPÇU, Nurettin, (2012). *Ahlak Nizamı*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin, (2012). *İradenin Davası Devlet ve Demokrasi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin, (2013). *İsyan Ahlakı*, çev. Mustafa Kök, Musa Doğan, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin (2012c) *Kültür ve Medeniyet*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin (2011). *Mehmet Akif*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- TOPÇU, Nurettin (2012a), *Var Olmak*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TÜRKBEN, Yaşar (2010). "Nurettin Topçu'ya göre Spinoza'nın Hürriyet Anlayışı", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 44, S. 119-129.